

سرمایه اجتماعی و نقش آن در توسعه پایدار روستایی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۵/۱۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۶/۱۲

کد مقاله: ۸۸۸۸۵

بهمن خسروی پور^{۱*}، الهام خسروی پور^۲

چکیده

سرمایه‌ی اجتماعی یکی از انواع مهم سرمایه در دهه‌های اخیر شناخته شده است. امروزه سرمایه‌ی اجتماعی به ساختار و کیفیت روابط اجتماعی بین افراد می‌پردازد و افزایش آن می‌تواند موجب کاهش جدی هزینه‌های اداره یک جامعه و حرکت رو به جلو برای توسعه گردد. مطالعات انجام شده حاکی از لزوم توجه به سرمایه‌ی اجتماعی در دستیابی به توسعه‌ی پایدار و از جمله توسعه‌ی پایدار روستایی می‌باشد. چرا که در ارتباط با توسعه‌ی مناطق روستایی، سرمایه‌ی اجتماعی ابزاری قوی برای ارتقاء درآمد، کاهش فقر، مدیریت پایدار منابع، ارتقاء انگیزش، مشارکت فعال در تصمیم‌گیری، ارتقا شاخص‌های سلامت، توانمندسازی و ... محسوب می‌شود. در واقع سرمایه‌ی اجتماعی بر توانایی جمعیت روستایی برای سازمان یافتن و توسعه‌یافتگی اثر می‌گذارد. مقاله حاضر که به روش مروری و با استناد از منابع کتابخانه‌ای و الکترونیکی تدوین شده، به بررسی مفاهیم سرمایه‌ی اجتماعی و نقش بر توسعه پایدار روستایی پرداخته و در پایان راهکارهایی جهت تقویت سرمایه اجتماعی در روستاها ارائه نموده است.

واژگان کلیدی: سرمایه‌ی اجتماعی، توسعه پایدار، توسعه‌ی پایدار روستایی، مشارکت

۱- استاد دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی خوزستان، (نویسنده مسئول)

b.khosravipour@gmail.com , *khosravipour@asnrukh.ac.ir*

۲- دانش آموخته کارشناسی ارشد مدیریت دولتی، گرایش مدیریت منابع انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد جامع شوشتر،

۱- مقدمه

نقش و جایگاه روستاها در فرآیندهای توسعه اقتصادی، اجتماعی و سیاسی در مقیاس محلی، منطقه‌ای، ملی و بین‌المللی و پیامدهای توسعه‌نیافتگی مناطق روستایی چون فقر گسترده، نابرابری فزاینده، رشد سریع جمعیت، بیکاری، مهاجرت و حاشیه‌نشینی شهری موجب توجه به توسعه روستایی و حتی تقدم آن بر توسعه شهری شده است (احمدی و سجادی، ۱۳۹۱). آنچه امروزه در مورد توسعه مناطق روستایی مطرح است، توسعه پایدار روستایی است. توسعه‌ای که بتواند نیازهای کنونی بشر را تأمین کند بدون آنکه توان‌های محیطی و زیستی نسل‌های آینده را در تأمین نیازهایشان به مخاطره اندازد. مفهوم توسعه پایدار از دیدگاه‌های مختلفی مورد بررسی قرار گرفته و نهادهای بسیاری کوشیده‌اند از آن به عنوان راهبردی مناسب جهت مقابله با چالش‌هایی نظیر افزایش جمعیت، تخریب زیست محیطی، محدودیت منابع، نابرابری اجتماعی - اقتصادی، بیکاری، فقر و ناهنجاری‌های اجتماعی استفاده کنند (شایان و همکاران، ۱۳۹۰). بنابراین برای رسیدن به توسعه پایدار روستایی باید روستاها را در پله‌ی نخست مورد توجه قرار داد. زیرا اولاً، جامعه روستایی بخش اعظمی از بافت هر جامعه را در بر دارند، ثانیاً، علیرغم وجود اعتماد و انسجام درون گروهی جامعه روستایی، اعتماد برون گروهی، در بین آنان بسیار پایین است و این امر مانع از تسریع روند توسعه در این جوامع خواهد شد. با این حال تحقق توسعه کشورها مستلزم بهره‌گیری از استعداد و توان و حضور فعالانه مردم و مشارکت آنان در مراحل مختلف در فرایند توسعه در جوامع محلی و ملی است که تحقق این مهم تا حدود خیلی زیادی منوط به تقویت سرمایه‌ی اجتماعی در مناطق روستایی است (حیدری ساریان، ۱۳۹۳).

سرمایه اجتماعی مکمل سرمایه‌های طبیعی و انسانی در فرایند توسعه روستایی است (فراهانی و همکاران، ۱۳۹۱) و یک عامل کلیدی در غلبه بر فقر و توسعه مناطق روستایی محسوب می‌شود (میچلینی، ۲۰۱۳). در حقیقت مساله توسعه نیز مانند دیگر مسائل اجتماعی، امری کامل و جامع است که نیازمند مشارکت همه جانبه مردم در سیاستگذاری، برنامه ریزی، اجرا و ارزشیابی کلیه برنامه‌های توسعه‌ای می‌باشد که این امر از اصول مسلم مدیریتی محسوب شده و بر ساختار یافتگی و نظام مندی آن تأکید دارد، بنابراین تقویت نقش و جایگاه نهادهای مدنی نیز در این چارچوب اهمیت ویژه‌ای می‌یابد. در حال حاضر، سازمان‌های غیر دولتی به عنوان نهادهای توسعه‌ای و موسساتی کارآمد و مکمل بخش دولتی در تأمین اهداف توسعه جایگاه ویژه‌ای یافته‌اند. این سازمان‌ها به عنوان بازیگران مهمی برای پر کردن شکاف‌های اجتماعی ناشی از ارائه خدمات اجتماعی دولت‌ها هستند (فتحی، ۱۳۹۱). امروزه یکی از راهبردهای مورد تأکید بسیاری از جامعه‌شناسان و برنامه‌ریزان توسعه، توجه به نقش سرمایه اجتماعی در توسعه پایدار روستایی است. اصولاً شاخص‌های سرمایه اجتماعی را می‌توان به مثابه ابزاری برای اجرای پروژه‌های دولتی در روستاها، مشارکت و دخالت دادن بخش‌های محروم روستایی در نهادهای و نظام حاکم بر زندگی آنها در نظر گرفت. (نعمی و همکاران، ۱۳۹۷). لذا، تقویت سرمایه‌ی اجتماعی یکی از راه‌های توسعه پایدار به شمار می‌رود. به طوری که سرمایه اجتماعی در قالب تشکل‌های محلی قادر به کاهش فقر و افایش رفاه جامعه می‌باشد (شیروانیان و نجفی، ۱۳۹۰). هدف مطالعه حاضر، بررسی اهمیت و لزوم توجه به سرمایه‌ی اجتماعی در دستیابی به توسعه و توسعه پایدار روستایی می‌باشد.

۲- تعاریف و مفاهیم

توسعه پایدار توسعه‌ای است که در آن تأمین نیازها و رضایتمندی افراد همراه با افزایش کیفیت زندگی انسان مدنظر است. (قادری و همکاران، ۱۳۹۱). توسعه پایدار عبارت است از برآورده کردن نیازهای نسل امروز بدون اینکه توانایی نسل آینده در برآورده کردن نیازهایش تهدید شود. (ایساکاسان، ۲۰۰۶: به نقل از حاجی حسینی و همکاران، ۱۴۰۱). توسعه پایدار روستایی یک فرایند پایدار تغییرات اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و محیطی به منظور ارتقا و رفاه و خوشبختی طولانی مدت کل اجتماع است. توسعه پایدار می‌تواند به مثابه فرآیند تغییرات چندبعدی موثر بر جامعه روستایی تعریف شود که رشد اقتصادی، بهبود شرایط محیطی و حفظ ارزش‌های محیطی به گونه‌ای همساز، از مشخصه‌های مهم آن است. (ازکیا، ۱۳۸۷؛ به نقل از فلاح تبار، ۱۳۹۶). توسعه پایدار روستایی رهیافتی برای توسعه است که در آن، کارایی، عدالت و پایداری با هم تلفیق شده‌اند، به گونه‌ای که کارایی متضمن استفاده بهینه از منابع، عدالت متضمن فقر زدایی و کاهش شکاف بین فقرا و ثروتمندان و هدف از پایداری نیز پایداری معیشت با حفظ امرار معاش آینده از طریق حفظ منابع طبیعی باشد (کریم و هاشمی، ۱۳۸۸).

امروزه در کنار سرمایه‌های انسانی، مالی و اقتصادی، سرمایه دیگری به نام سرمایه اجتماعی مورد بهره‌برداری قرار گرفته است (الوانی و شیروانی، ۱۳۸۳). سرمایه‌ی اجتماعی از مفاهیم نوینی است که در سال‌های اخیر به سرعت رشد و توسعه یافته است (پریتی و وارد، ۲۰۰۱؛ رحمانی و همکاران، ۲۰۱۱) و در اکثر رشته‌های علوم انسانی و جامعه‌شناسی رواج یافته است و

1 Michelini
2 Isakasson
3 Pretty & Ward
4 Rahmani et al

به عنوان یکی از عوامل تقویت کننده روابط جمعی شبکه ها و انسجام بخش (میان انسان ها)، (انسان ها و سازمان ها) و (سازمان ها با یکدیگر) در توسعه روستایی محسوب می شود (رومیانی و همکاران، ۱۳۹۳؛ وان ریجن و همکاران، ۲۰۱۳). سرمایه اجتماعی برخلاف سایر سرمایه ها به صورت فیزیکی وجود ندارد بلکه حاصل تعاملات هنجاری گروهی و اجتماعی بوده و از طرف دیگر افزایش آن می تواند موجب پایین آمدن جدی سطح هزینه های اداره جامعه و نیز هزینه های عملیاتی سازمان گردد. در کلی ترین سطح، سرمایه اجتماعی موضوعاتی اعم از شدت و کیفیت روابط و تعاملات بین افراد و گروه ها، احساس تعهد و اعتماد دو جانبه نسبت به هنجارها و ارزش های مشترک را شامل می شود و به عنوان یک حس تعلق و همبستگی پایه مهم برای پیوستگی اجتماعی در نظر گرفته می شود (نعمت الهی و همکاران، ۱۳۹۲).

به نظر میچلینی (۲۰۱۳) سرمایه اجتماعی مجموعه ای از منابع کنونی یا بالقوه مرتبط با مالکیت پایدار می باشد که به وسیله شبکه ای از روابط متقابل بین افراد شناخته شده است. اونیکس ولتونارد^۲ (۲۰۱۰) و ریجن و همکاران (۲۰۱۲) سرمایه اجتماعی را آن دسته از ویژگی های نظام اجتماعی از جمله اعتماد، هنجارها و شبکه هایی می دانند که می تواند بهره وری را از طریق مشارکت مردم در اقدامات جمعی بهبود بخشد.

در جدول (۱) تعاریف مختلفی از سرمایه اجتماعی ارائه شده است:

جدول ۱- برخی تعاریف سرمایه اجتماعی

منبع	تعریف سرمایه اجتماعی
فوکویاما ^۳ (۱۹۹۵)	سرمایه اجتماعی مجموعه ای از شبکه ها، هنجارها، ارزشها و درک متقابل میان اعضای جامعه است که سبب تسهیل روابط درون گروهی و میان گروهی جهت کسب منافع متقابل در میان اعضای گروه می شود.
برت ^۴ (۱۹۹۷)	سرمایه اجتماعی اشاره به فرصتها دارد. موقعیت فرد در ساختار تعاملات می تواند به خودی خود یک دارایی محسوب شود.
وولوک و نارایان ^۵ (۲۰۰۰)	سرمایه اجتماعی به هنجارها و شبکه هایی که افراد را برای انجام کارهای جمعی توانمند می سازد، اطلاق می شود.
ترونکا ^۶ (۲۰۱۱)	سرمایه ای که با استفاده از "رویکرد شبکه ای" به عنوان بهبوددهنده کیفیت روابط اجتماعی سبب تحقق اهداف فردی و اجتماعی می گردد را سرمایه اجتماعی نامند.
انصاری ^۷ (۲۰۱۳)	سرمایه اجتماعی، سرمایه ای مبتنی بر اعتماد در روابط میان فردی و هنجارهای متقابل در شبکه های اجتماعی است که باعث تسهیل همکاری شده، ارزش آفرین بوده و امری حیاتی در جهت تحقق منافع فردی و جمعی است.
وانگ، مکالی و لنیهان ^۸ (۲۰۱۸)	سرمایه اجتماعی یک تئوری قدرتمند برای شرح چگونگی دستیابی سازمان ها و اعضایشان به منابع از طریق برقراری ارتباطات است، در واقع ارتباطات مفهوم سرمایه اجتماعی را می سازد.
فاستر و همکاران ^۹ (۲۰۱۹)	سرمایه اجتماعی در موقعیتهایی شکل می گیرد که افراد در مکانهایی همچون محله ها، مکانهای مذهبی، محیطهای کار و سازمانهای مردم نهاد با یکدیگر تعامل داشته باشند و برای ایجاد ارتباط با یکدیگر تلاش می کنند.

۳- ابعاد و سطوح سرمایه اجتماعی

۳-۱- سطح خرد

سطح خرد یا رابطه فرد به فرد، به دو نفر که باهم ارتباط دارند و به هم اعتماد می کنند اشاره دارد (کاظمی، ۱۳۹۲). سرمایه اجتماعی در سطح خرد براساس میزان صمیمیت حاکم بر روابط افراد، به دو نوع غیر رسمی (پیوندی یا درون گروهی) و تعمیم یافته (آوندی یا میان گروهی) تقسیم می شود (حسینی و همکاران، ۱۳۸۶).

الف- سرمایه اجتماعی درون گروهی: سرمایه اجتماعی درون گروهی، به پیوندهای انحصاری اشاره دارد که افراد را به خاطر مسائل مشترک دورهم جمع می کند. سرمایه اجتماعی درون گروهی حول خانواده، دوستان صمیمی و سایر خویشاوندان نزدیک بنا شده و افراد متعلق به یک ردهی جامعه شناختی را گرد هم می آورد. (توسلی و پیراهری، ۱۳۸۷). این سرمایه به سمت دایره محدودی از افراد جریان دارد و به لحاظ مولفه های سرمایه اجتماعی نظیر اعتماد و مشارکت شعاع محدودی دارد. (معین الدینی و همکاران، ۱۳۹۲).

- 1 Van Rijn
- 2 Onyx & Leonard
- 3 Fukuyama
- 4 Burt
- 5 Woolcock & narayan
- 6 Tronca
- 7 Ansari
- 8 Wang, mcnally, & lenihan
- 9 Foster et al

ب- سرمایه اجتماعی بین گروهی: این نوع سرمایه اجتماعی در میان افرادی رواج دارد که روابط دوستانه و خصوصیات مشترک کمتری میان آن‌ها حاکم است. مانند اعضای گروه‌های اجتماعی و سیاسی یا عموم مردم که لزوماً از یک اندیشه و گروه‌های فکری خاصی پیروی نمی‌کنند (حسینی و همکاران، ۱۳۸۶). به انجمن‌های داوطلبانه و پیوندهای افقی مبتنی بر منافع مشترک اشاره دارد که بر تفاوت‌های نامتجانس قومیتها، مذهب و پایگاه اجتماعی-اقتصادی فائق می‌آیند. (توسلی و پیراهری، ۱۳۸۷).

۳-۲- سطح کلان

اگر گروه‌ها و شبکه‌های منفرد در سطح جامعه با یکدیگر ارتباط برقرار کنند و به یکدیگر اعتماد داشته باشند سرمایه اجتماعی در سطح کلان شکل می‌گیرد که به آن سرمایه‌ی اجتماعی "پیوندی" می‌گویند (کاظمی، ۱۳۹۲). وولکاک (۱۹۹۸) با پیروی از تقسیم‌بندی پاتنام می‌گوید سرمایه اجتماعی درون گروهی عبارت است از پیوندهای درونی اجتماع که افراد فقیر را در جامعه روستایی قادر می‌سازد تا بتوانند از منابع، امکانات، و مساعدتهای اجتماع خود به بهترین شکل ممکن بهره‌مند شوند؛ و سرمایه اجتماعی بین گروهی را شبکه‌های روابط اجتماعی بیرونی مانند پیوند با کارشناسان و ماموران ترویج کشاورزی، فروشندگان نهاده‌ها و تجهیزات، حامیان مالی و سازمانهای غیردولتی ذکر می‌کند که افراد و گروه‌ها را قادر می‌سازد تا از منابع اطلاعاتی و حمایتی خارجی بهره‌مند شوند.

۴- سرمایه اجتماعی روستاها

سرمایه‌های اجتماعی روستایی را می‌توان در سه دسته مردم، گروه‌ها و سازمانهای روستایی تقسیم‌بندی کرد: مردم مهم‌ترین سرمایه اجتماعی روستا هستند: در واقع سرمایه اجتماعی از کنش‌های روزانه‌ای که در بین مردم وجود دارد به وجود می‌آید. سازمانهای روستایی شامل: انواع تعاونیهای روستایی و کشاورزی، انجمن کارگران روستایی، تولیدکنندگان کشاورزی، اتحادیه‌های اعتباری روستایی، شوراهای روستایی، دهیاری‌های روستایی و ... گروه‌ها شامل گروه دوستان، گروه خویشاوندان، گروه همسایگان، گروه زمین‌داران مشترک و سایر گروه‌های خودجوش مردمی. (کاظمی و همکاران، ۱۳۹۲).

۵- سرمایه اجتماعی و توسعه پایدار روستایی

با پایان یافتن مدرنیته و گام نهادن جهان در عصر پسا مدرن، مفهوم توسعه نیز دچار دگرگونی‌هایی گردید و تاریخ مفهوم "توسعه"، عناصر تازه‌ای برای این زنجیره‌ی وسیع و انباشته شده از مفاهیم ایجاد کرد. در این مفاهیم توسعه نمی‌تواند در یک بعد شکل گیرد، بلکه نیازمند ابعاد مختلفی است که فراهم آورنده‌ی زمینه‌های توسعه هستند. از این رو جامعه دارای یک نظم اقتصادی- خدماتی می‌شود و در آن رقابت برای بقا شدت می‌یابد و انحصار فعالیت‌های اقتصادی بر ساخت سیاسی و اجتماعی زندگی انسان تحکیم می‌شود. در این بین یکی از مفاهیم شکل گرفته در عصر حاضر "سرمایه‌ی اجتماعی" است (میری و همکاران، ۱۳۸۹). سرمایه‌ی اجتماعی مفهومی جامعه‌شناختی است که به طور فزاینده‌ای توسط دانشمندان علوم اجتماعی مورد استفاده قرار می‌گیرد (ادهیکاری و گولدر، ۲۰۱۰) و در مباحث مربوط به توسعه به عنوان یک عامل کلیدی در غلبه بر فقر و گسترش رقابت پذیری، توجه زیادی را به خود جلب کرد (میچلیینی، ۲۰۱۳).

توجه به سرمایه اجتماعی و آگاه‌سازی روستائیان از راه مشارکت، همکاری، تعاملات، اعتماد و واکنشهای گروهی میان اعضا در گروه‌های اجتماعی که منجر به گسترش و تسهیل روابط اجتماعی فرد با سایر افراد جامعه می‌شود، از ملزومات رسیدن به توسعه‌ی پایدار است. (حیدری ساریان و همکاران، ۱۳۹۷). بدون سرمایه اجتماعی، پیمودن راه توسعه و تکامل فرهنگی و اقتصادی ناهموار و دشوار می‌باشد. (الوانی و شیروانی، ۱۳۸۳). در واقع وجود سرمایه اجتماعی در جوامع کشاورزی یکی از عوامل کلیدی توسعه پایدار روستایی است. (روحانی و همکاران، ۱۴۰۰). امروزه سرمایه‌ی اجتماعی نقشی بسیار مهم‌تر از سرمایه فیزیکی و انسانی در جوامع ایفا می‌کند و بدون سرمایه‌ی اجتماعی سایر سرمایه‌ها اثر بخشی خود را از دست می‌دهند و پیمودن راه‌های توسعه و تکامل فرهنگی و اقتصادی ناهموار و دشوار می‌شود؛ از این رو موضوع سرمایه‌ی اجتماعی به عنوان یک اصل اساسی برای نیل به توسعه پایدار محسوب می‌شود و حکومت‌ها و دولت‌مردانی موفق قلمداد می‌شوند که بتوانند با اتخاذ سیاست‌های لازم و ارائه راهکارهای مناسب در ارتباط با جامعه به تولید و توسعه سرمایه‌ی اجتماعی بیش‌تر نائل شوند (توکلی و همکاران، ۱۳۹۰). پژوهش

های متعدد نشان داده است که جوامع پیشرفته از سطوح بالاتر سرمایه‌ی اجتماعی از قبیل اعتماد، مشارکت، همبستگی، ثبات و... برخوردار دارند، اما سرمایه‌ی اجتماعی و رابطه آن با توسعه در ایران به طور کامل شناخته نشده است. با توجه به اینکه بیشتر برنامه های توسعه روستایی در کشور قبل و بعد از انقلاب به موفقیت کامل دست نیافته اند، لزوم توجه به واکاوی ابعاد مختلف این عدم موفقیت لازم و ضروری است (افراخته و همکاران، ۱۳۹۳). بدون تردید می توان گفت که یکی از چالش های امروزه توسعه روستایی، عدم توجه به سرمایه‌ی اجتماعی روستاییان است که به صورت هزاران خرده فرهنگ در پهنه‌ی جغرافیایی کشور ایران گسترده شده اند، که شناخت این سرمایه قطعا روند برنامه ریزی برای توسعه روستایی را برای متخصصان مربوطه تسهیل و مشارکت روستاییان را در اجرای بهتر برنامه به همراه دارد (فراهانی و همکاران، ۱۳۹۲). در حقیقت اهمیت سرمایه‌ی اجتماعی به دلیل تأثیراتی است که بر استعداد روستاییان در جهت سازماندهی برای توسعه می گذارد. این تأثیرات عبارتند از: ۱- ارتباط متقابل برای ایجاد هماهنگی بین فعالیت ها ۲- بسیج منابع و اعمال مدیریت در آن ها ۳- اعمال مشارکت عمومی و ارزیابی آراء و مساله یابی ۴- ارائه راهکارهای حل مشکلات؛ این چهار کار تأثیراتی است که سرمایه‌ی اجتماعی بر روی سازماندهی توسعه روستاها انجام می دهد و روند آن در جهت رسیدن به رفاه عمومی جوامع روستایی می باشد (توکلی و همکاران، ۱۳۹۰).

امروزه الگوهای نظری بسیاری توسط محققین مختلف برای تعیین ارتباط سرمایه اجتماعی و مباحث توسعه روستایی مطرح شده است. افتخاری و همکاران (۱۳۹۴) در پژوهش خود براساس رویکرد سیستمی یک الگوی نظری سرمایه اجتماعی برای توسعه روستایی معرفی نموده اند. در این الگو در قالب رویکرد سیستمی ویژگیهای سرمایه اجتماعی را داده (درون داد)، فرآیند، خروجی (ستاده) پیامد و اثر ذکر و تشریح نموده است. شکل (۲) این الگو را نشان می دهد.

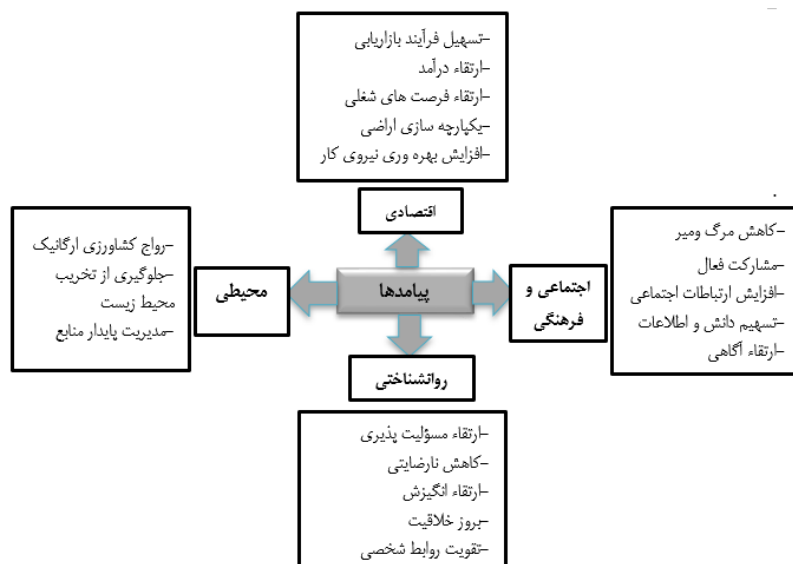

شکل شماره (۲): الگوی سرمایه اجتماعی برای توسعه روستایی براساس رویکرد سیستمی، منبع: (افتخاری و همکاران، ۱۳۹۴)

بهره مندی جوامع روستایی از سرمایه اجتماعی و برنامه ریزی اثربخش برای ارتقای آن، با افزایش آگاهی اجتماعی روستائیان، انسجام و اعتماد اجتماعی در جامعه آنها، توسعه شبکه های اجتماعی و بهبود مشارکت اجتماعی ایشان در اقدامات توسعه‌ای، موجب می شود تا جوامع روستایی به صورت موثرتر و کارا تر در راستای توسعه پایدار روستایی نقش خود را ایفا نمایند. (مربدسادات و همکاران، ۱۳۹۶).

بنابراین شرط لازم برای پیشرفت هر جامعه ای به خصوص جوامع روستایی، گسترش انسجام اجتماعی، مشارکت اجتماعی و اعتماد متقابل (افراد و دولت) می باشد (به‌هاگوتلا و همکاران، ۲۰۱۰). در نهایت پیامدهای سرمایه‌ی اجتماعی در توسعه مناطق روستایی را میتوان در شکل (۳) نشان داد:

¹ Bhagavatula et al

شکل شماره (۳): پیامدهای سرمایه‌ی اجتماعی در مناطق روستایی، (منبع: حیدری ساربان، ۱۳۹۳)

۶- نتیجه گیری و پیشنهادها

در دیدگاه سنتی، توسعه سرمایه های اقتصادی، فیزیکی و نیروی انسانی مهم ترین نقش را در توسعه ایفا می کند، اما در زمان حاضر بیشتر از آنچه بر سرمایه های فیزیکی و اقتصادی تاکید شود بر سرمایه ی اجتماعی تاکید می شود. زیرا بدون سرمایه ی اجتماعی استفاده از دیگر سرمایه ها به صورت مطلوب انجام نخواهد گرفت. در حقیقت سرمایه ی اجتماعی از طریق ایجاد هماهنگی و ارتباط میان انواع دیگر سرمایه ها از جمله سرمایه های مالی، طبیعی و انسانی در قالب شبکه ای از روابط متبنی بر اعتماد متقابل میان افراد، زمینه را جهت دستیابی به سود مشترک (توسعه) فراهم می آورد.

در این رابطه کاربرد سرمایه ی اجتماعی در مناطق روستایی از اهمیت ویژه ای برخوردار است؛ چرا که اکثریت ساکنین را کشاورزان فقیر و خرده مالک تشکیل می دهند و آنها نیز، نیازمند برنامه هایی برای افزایش مشارکت، اعتماد متقابل به یکدیگر و به مسئولین، همچنین نیازمند انسجام درون گروهی هستند. در این راستا میسر شدن پیشرفت در هر یک از زمینه های فوق، مستلزم حضور، اعتماد و مشارکت آحاد روستاییان در روند توسعه است و این امر امکان پذیر نیست، مگر آنکه روحیه ی مشارکت و اعتماد اجتماعی و همبستگی اجتماعی را به شکلی مدرن و در قالب تشکل های غیر دولتی همانند انجمن های و تعاونی های روستایی بالا برد. به این ترتیب مشارکت روستاییان در این تشکل های غیردولتی سبب می شود که افراد سرمایه های خود را اعم از طبیعی (آب و زمین)، مالی و انسانی (دانش و مهارت ها)، به اشتراک گذاشته و از طریق انسجام و یکپارچگی حاصل میان فعالیت های مختلف در تعاونی های مذکور دستیابی به اهداف مورد نظر تسهیل و موجبات رشد اقتصادی فراهم گردد. به این ترتیب می توان از طریق به کارگیری سرمایه ی اجتماعی در کنار سایر سرمایه ها در مناطق روستایی به توسعه روستایی دست یافت. باتوجه به مطالب ذکر شده می توان پیشنهادهای زیر را در این زمینه ارائه کرد:

۱. آموزش و تشویق روستائیان برای تشکیل نهادهای مشارکتی مانند شرکت های تعاونی، نهادهای مردمی و غیر دولتی به منظور افزایش حس همبستگی و مشارکت جویی در سطح روستاها؛
۲. فراهم آوردن حمایت های مالی، آموزشی، مدیریتی مناسب از سوی کارگزاران دولتی و دست اندرکاران توسعه در جهت تشکیل تعاونی ها و پس از شکل گیری آن ها، به منظور دوام، پویایی و موفقیت این تعاونی ها؛
۳. نشستها، دوره های و کارگاه های آموزشی متناسب با نیاز و مشارکت روستائیان از طراحی تا اجرا در راستای بهبود و تقویت سرمایه اجتماعی؛
۴. تقویت اختیار و قدرت اجرایی به نهادهای مدیریتی روستا بخصوص شوراهای اسلامی روستاها؛
۵. با اقدامات مداخله ای دولت باید فرهنگ مشارکت از طریق رسانه های جمعی به روستائیان آموزش داده شود تا برای پذیرش مشارکت از آمادگی کافی برخوردار باشند، این برنامه به تقویت سرمایه اجتماعی و متقابلاً به ارتقاء مشارکت مساعدت شود.
۶. برگزاری دوره های آموزشی ترویجی در خصوص روشهای مشارکتی

منابع

۱. افراخته، حسن، اصغر عزیزی و مرتضی مهرعلی تبار فیروزجایی. (۱۳۹۳). نقش سرمایه‌ی اجتماعی بر توسعه روستایی دهستان چهاردانگه. نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، سال چهاردهم، شماره ۳۴.
۲. احمدی، فاطمه و اشرف سجادی. (۱۳۹۱). بررسی مؤلفه‌های بازدارنده توسعه پایدار روستایی از دیدگاه کارشناسان. مجله پژوهش‌های ترویج و آموزش کشاورزی، سال پنجم، شماره ۳.
۳. الوانی، سید مهدی؛ شیروانی علیرضا. (۱۳۸۳). سرمایه اجتماعی، اصل محوری توسعه. فصلنامه تدبیر، شماره ۱۴۷، صص ۲۲-۱۶.
۴. توسلی، غلامعباس و پیراهری، نیر. (۱۳۸۷). بررسی سرمایه اجتماعی درون گروهی و بین گروهی در میان شهروندان تهران. فصلنامه علمی علوم اجتماعی سال چهارم، شماره ۱۹، صص ۵۸-۳۵.
۵. توکلی، عبدالله، عبدالصمد عزیزپور لیندی، الهام رضایی و اشرف میرزایی. (۱۳۹۳). بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر مؤلفه‌های سرمایه فکری (مطالعه موردی: اداره کل امور مالیاتی استان قم). نشریه مدیریت سرمایه اجتماعی، دوره ۱، شماره ۲، صص ۲۸۷-۲۶۵.
۶. توکلی، مرتضی، کیومرث دهقانی و رضا زارعی. (۱۳۹۰). تحلیلی بر میزان سرمایه‌ی اجتماعی در مناطق روستایی شهرستان ممسنی (مطالعه موردی: بخش دشمن زیاری). فصلنامه برنامه ریزی منطقه‌ای، سال اول، شماره ۴، صص ۵۱-۴۱.
۷. حاجی حسینی، حبیب اله؛ میری، غلامرضا و انوری، محمودرضا. (۱۴۰۱). عوامل موثر در عدم پیروی توسعه پایدار روستاهای شهرستان زابل از اصول آمایش سرزمین. فصلنامه روستا و توسعه پایدار فضا، دوره ۳، شماره اول، بهار ۱۴۰۱، صص ۱۱۶-۱۰۱.
۸. حسینی، امیرحسین، زهرا علمی و محمود شارع پور. (۱۳۸۶). رتبه بندی سرمایه‌ی اجتماعی در مراکز استان‌های کشور. فصلنامه پژوهشی رفاه اجتماعی، سال هفتم، شماره ۲۶.
۹. حیدری ساربان، وکیل. (۱۳۹۳). اثرات سرمایه‌ی اجتماعی در مناطق روستایی (مطالعه موردی: شهرستان مشگین). فصلنامه توسعه اجتماعی، دوره هشتم، شماره ۴.
۱۰. حیدری ساربان، وکیل؛ باختر، سهیلا و زیارتی، مینا. (۱۳۹۷). تاثیر سرمایه اجتماعی بر توسعه پایدار کشاورزی در مناطق روستایی (مطالعه موردی: روستاهای استان کرمانشاه). فصلنامه جغرافیا و پایداری محیط، شماره ۲۷، صص ۷۴-۵۹.
۱۱. رکن الدین افتخاری، عبدالرضا، سمیرا محمودی، غلامرضا غفاری و مهدی پورطاهری. (۱۳۹۴). تبیین الگوی فضایی سرمایه‌ی اجتماعی در توسعه پایدار روستایی (مطالعه موردی: روستاهای استان خراسان رضوی). فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال چهارم، شماره ۱، صص ۸۷-۱۰۷.
۱۲. روحانی، حسین؛ قربانی، محمد؛ کهنسال، محمدرضا. (۱۴۰۰). نقش آموزش‌های ترویجی در سرمایه اجتماعی کشاورزان خراسان رضوی. فصلنامه علمی پژوهش مدیریت آموزش کشاورزی، شماره ۵۸ و ۵۷، تابستان و پاییز ۱۴۰۰.
۱۳. رومیانی، احمد، علی اکبر عنابستانی و محمد ولائی. (۱۳۹۳). تحلیلی بر اثرات سرمایه‌ی اجتماعی بر روی توسعه پایدار روستایی (مطالعه موردی: دهستان رومشگان غربی - شهرستان کوه‌دشت). فصلنامه علمی پژوهشی فضای جغرافیایی، سال پانزدهم، شماره ۵۲، صص ۹۷-۱۱۵.
۱۴. شیروانیان، عبدالرسول و بهاء الدین نجفی. (۱۳۹۰). بررسی نقش سرمایه‌ی اجتماعی بر رفاه و کاهش فقر روستایی (مطالعه موردی: محدوده‌ی شبکه‌ی آبیاری و زه کشی درود زن). مجله اقتصاد کشاورزی، شماره ۳، صص ۵۳-۲۵.
۱۵. شایان، حمید، سید رضا حسین زاده و رضا خسرو بیگی. (۱۳۹۰). ارزیابی پایداری توسعه‌ی روستا (مطالعه‌ی موردی: شهرستان کمبجان). نشریه جغرافیا و توسعه، شماره ۲۴، صص ۱۲۰-۱۰۱.
۱۶. فراهانی، حسین، جمشید عینالی و سمیه عبدلی. (۱۳۹۲). ارزیابی نقش سرمایه‌ی اجتماعی در توسعه نواحی روستایی (مطالعه موردی: دهستان مشهد میقان شهرستان اراک). نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، سال سیزدهم، شماره ۲۹، صص ۵۰-۲۷.
۱۷. فتحی، سروش. (۱۳۹۱). تحلیلی بر نقش سرمایه‌ی اجتماعی بر توسعه‌ی روستایی. فصلنامه علمی پژوهشی جغرافیا (برنامه ریزی منطقه‌ای)، سال دوم، شماره ۲، صص ۲۱۴-۱۹۵.
۱۸. فلاح تبار، نصراله. (۱۳۹۶). چالش‌های طرح‌های توسعه روستایی از دیدگاه توسعه پایدار (با استفاده از مدل SWOT). فصلنامه جغرافیا (برنامه ریزی منطقه‌ای)، سال هفتم، شماره ۳، صص ۲۰۲-۱۸۷.
۱۹. قادری، رضا؛ احمدی، خالد و تاراسی، زهرا. (۱۳۹۱). توسعه پایدار روستایی. همایش ملی شهرهای مرزی و امنیت، چالشها و رهیافتها، دانشگاه سیستان و بلوچستان، ۱۳۹۱.

۲۰. کاظمی، فاطمه و همکاران. (۱۳۹۲). تبیین کارکرد سرمایه‌ی اجتماعی در موفقیت تعاونی‌های دامداری شرق استان خوزستان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی رامین خوزستان.
۲۱. کریم، محمدحسین؛ هاشمی، ابوالحسن. (۱۳۸۸). نظرسنجی از روستاییان در مورد چالش‌های توسعه پایدار روستایی، مطالعه موردی: دهستان سارق، شهرستان اراک. فصلنامه روستا و توسعه، سال دوازدهم، شماره دوم، صص ۱۷۸-۱۵۵.
۲۲. مرید سادات، پگاه؛ زارع خلیلی، مسلم و فرهادی، ولی‌الله. (۱۳۹۶). جایگاه سرمایه اجتماعی در توسعه پایدار سکونتگاه‌های روستایی (مطالعه موردی: بخش بیضا، شهرستان سپیدان). مجله پژوهش‌های دانش زمین، سال هشتم، شماره ۲۹، صص ۷۴-۵۵.
۲۳. معین‌الدینی، جوادی؛ صنعت خواه، علیرضا و دادخواه فر، معصومه. (۱۳۹۲). سرمایه اجتماعی درون‌گروهی و عوامل موثر بر آن در بین شهروندان شهر کرمان. فصلنامه مطالعات جامعه‌شناختی شهری، دوره سوم، شماره ۶، صص ۸۰-۵۷.
۲۴. میری، علامرضا، جعفر جوان، حسن افراخته، سعدالله ولایتی و حمید شایان. (۱۳۸۹). نقش سرمایه‌ی اجتماعی در توسعه‌ی روستایی. مجله‌ی جغرافیا و توسعه‌ی ناحیه‌ای، شماره‌ی چهاردهم، صص ۴۹-۲۹.
۲۵. نعمت‌الهی، زهرا، امیرحمزه فرج‌الهی، محمدحسین میرجلیلی و حسین مؤمنی فرد. (۱۳۹۲). بررسی عوامل مؤثر بر سرمایه‌ی اجتماعی (اعتماد، انسجام و مشارکت اجتماعی)، (مطالعه‌ی موردی: دانشجویان دانشگاه افسری امام علی). فصلنامه علمی پژوهشی مدیریت نظامی، سال سیزدهم، شماره ۵۰، صص ۲۰۲-۱۷۵.
۲۶. نعیمی، امیر؛ رضایی، روح‌اله؛ مومنی‌پور، سیده کوثر. (۱۳۹۷). تحلیل رابطه بین سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی روستاییان استان خوزستان با تأکید بر نقش میانجی گردشگری. فصلنامه مدیریت سرمایه اجتماعی، دوره ۵، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۷، صص ۵۵۲-۵۲۳.
27. Adhikari, K. P., & Goldey, P. (2010). Social capital and its "downside": the impact on sustainability of induced community-based organizations in Nepal. *World Development*, 38(2), 184-194.
28. Bhagavatula, S., Elfring, T., Van Tilburg, A., & Van De Bunt, G. G. (2010). How social and human capital influence opportunity recognition and resource mobilization in India's handloom industry. *Journal of Business Venturing*, 25(3), 245-260.
29. Gómez-Limón, J. A., Vera-Toscano, E., & Garrido-Fernández, F. E. (2014). Farmers' Contribution to Agricultural Social Capital: Evidence from Southern Spain. *Rural Sociology*, 79(3), 380-410.
30. Michellini, J. J. (2013). Small farmers and social capital in development projects: Lessons from failures in Argentina's rural periphery. *Journal of Rural Studies*, 30, 99-109.
31. Onyx, J., & Leonard, R. (2010). The conversion of social capital into community development: An intervention in Australia's outback. *International journal of urban and regional research*, 34(2), 381-397.
32. Pretty, J., & Ward, H. (2001). Social capital and the environment. *World development*, 29(2), 209-227.
33. Reeder, R. J., & Brown, D. M. (2005). Recreation, tourism, and rural well-being (No. 7). Washington, DC: US Department of Agriculture, Economic Research Service.
34. Rahmani Firozjah, A., sharepour, M. and Rezaei Pasha, S. (2011). Measuring distinction youth social capital with a focus sports participation (Case study: Mazandaran university students, athletes and nonathletes. *Journal of Youth Studies, Sociology*, second edition. pp. 37-62. (In Farsi)
35. Van Rijn, F., Bulte, E., & Adekunle, A. (2012). Social capital and agricultural innovation in Sub-Saharan Africa. *Agricultural Systems*, 108, 112-122.
36. Woolcock, M. (1998). Social capital and economic development : toward a theoretical synthesis and policy framework.